

48. Scannell P. Introduction: The relevance of talk // Broadcast Talk / Ed. by P.Scannell. – London: Sage. – 1991. – P. 1-13.
 49. Tannen D. Talking Voices: Repetition, Dialogue and Imagery in Conversational Discourse. – New York: Cambridge University Press, 1992. – 240 p.
 50. Trinch Sh. L., Berk-Seligson S. Narrating in protective order interviews: A source of interactional trouble // Language in Society. – 2002. – Vol. 31, № 3. – P. 383-418.
 51. Ushchyna V. Interactional organization of dominance in political interview // Pragmatics and Beyond: Abstracts the Second USSE Conference, 28-29 May, 2001. – Kharkiv: Vasyl Karazin National University of Kharkiv. – 2001. – P. 92-94.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Апатат – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістика текстів – комунікативно-прагматичний та лінгво-когнітивний аспекти.

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОГНІТИВНІ ФАКТОРИ
 КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ
 (в контексті комунікативної події
 із присутнім стороннім реципієнтом)**

Наталія ВОРОНЦОВА (Кременець, Україна)

У статті розглядається когнітивно-семантична природа категорії комунікативної інтерференції, що кваліфікується через функціонально-когнітивні фактори, актуалізовані в контексті комунікативної події із присутнім стороннім реципієнтом.

The article reveals cognitive and semantic backgrounds of the category of communicative interference identified with the help of functional and cognitive factors actualized within a communicative event with a side-recipient present in it.

Об'єктом нашого наукового інтересу є лінгвокогнітивні особливості спілкування в умовах присутності СР як одного із малодосліджених аспектів комунікативної дійсності, репрезентованих антропоцентричною тріадою: „Мовець – Адресат – Сторонній реципієнт (далі – СР)”. У центрі нашої уваги – кореляція зазначених антропоцентричних складових в різних структурних єднаннях, дискурсивних контекстах, топікальній локалізації, а також в конкретній текстовій прагматиці.

Актуальним є дослідження природи мовленнєвої інтерференції як комунікативно-діяльного явища з урахуванням фактору присутності учасника-спостерігача, а також виявлення сутності стороннього реципієнта у прагматиці цього комунікативного феномену.

Проблема стороннього учасника вербальної взаємодії як суб'єкта комунікації піднімалась у працях Г. Кларка [6: 332-371], Г. Брауна та Г. Юла [5: 10], статтях Г. Почепцова [4] та Н. Арутюнової [1], в яких вказано на доцільність розмежування ролей в позиції реципієнтів вербального інтеракту на безпосередніх адресатів та всіх потенціальних сторонніх слухачів.

Постановка проблеми. Ми стверджуємо, що присутність СР (спостерігача) при розгортанні комунікативної події за участю співрозмовників (активних реагентів) призводить до маніпуляцій різними аспектами отриманої інформації у ментальному просторі СР, до інтеракції ментальних просторів співрозмовників і, в кінцевому результаті, до мовленнєвого реагування СР на подію – акту його комунікативної інтерференції.

Метою даної статті є визначення комунікативної та когнітивної природи категорії інтерференції через аналіз функціонально-когнітивних факторів, що засвідчують її ефективність у спілкуванні, в контексті комунікативної події із присутнім стороннім реципієнтом.

В результаті дослідження прикладів, що представлені фрагментами художнього діалогічного дискурсу, які подані автором від імені спостерігача (СР) нами було виявлено, що одним із проявів комунікативної сутності СР є здійснення ним вербального реагування на комунікативну подію, за якою він спостерігає, а також встановлено фактори комунікативної інтерференції СР у вербальну інтеракцію. Ці фактори поділені нами на дві групи: когнітивно-семантичні (інтерпретаційні) та функціонально-комунікативні (реакційні).

Розглянемо *когнітивно-семантичні фактори*, що обумовлюють здійснення комунікативної інтерференції СР у вербальну інтеракцію між співрозмовниками. Інтродуктивним етапом для здійснення стороннім реципієнтом комунікативної інтерференції

є: по-перше, *фактор перцепції* (слухове сприйняття) стороннім реципієнтом мовленнєво-діяльного процесу, що відбувається між співрозмовниками; по-друге, *фактор інтерпретаційної обробки* предмету думки активних реагентів. Ці фактори у сукупності конвертують у комунікативно-когнітивну стратегію, за допомогою якої у ментальному світі СР виформовуються концепти, пов'язані з поточною комунікативною подією. Стратегії сприйняття включають ідентифікацію когнітивно-семантичних маркерів, за допомогою яких здійснюватиметься інтерпретація СР-том предмету думки співрозмовників. До числа таких маркерів належать дейктичні елементи, повтори лексичних елементів, семантичні репрезентативи топікального поля, просодичні ознаки мовлення активних реагентів), які сигналізують про виконання активними реагентами мовленнєво-розумових дій. Під час рецепції стороннім реципієнтом розмови між активними реагентами сигнали, ідентифіковані у загальному контексті (лінгвальні і паралінгвальні) та передбачення у зв'язку з цим контекстом (активізовані за відповідними схемами), використовуються для визначення комунікативних намірів співрозмовників. СР здійснює ретроспективну, поточну та перспективну оцінки ситуації вербальної інтеракції. Це забезпечує входження його у топікальне поле інтеракції, та можливість адекватного розуміння ним змісту комунікативної взаємодії, за якою він спостерігає. СР, в результаті інтерпретації мовленнєвих ходів інтерактантів, повинен встановлювати предмет думки обох активних реагентів, які в динаміці усного вербального контакту виступають як взаємоузгодженні комунікативно-концептуальні сутності, оскільки мовець і адресат, знаходячись в рамках спільного інтерактивного простору та спільного топікального поля взаємодіють між собою, дотримуючись правил кооперативного співробітництва. Це дає підстави для припущення, що в процесі комунікативної взаємодії предмети думок активних реагентів переплітаються між собою (взаємодоповнюються), інтегруючись у сукупний комунікативно-когнітивний продукт (позначимо його як *ІІДі* – інтегрований предмет думки інтерактантів), утворюючи концептуально-топікальну єдність інваріантного типу. Це означає, що дана єдність не є сумарною єдністю, а утворює інтегративне ціле, яке актуалізується як дещо відмінне від предметів думок кожного із співрозмовників, проте, діє в рамках єдиного комунікативного контексту. Під *інтерпретацією ІІДі* ми розуміємо здійснення стороннім реципієнтом когнітивно-семантичного сприйняття дискурсу (в даному випадку – вербальної інтеракції між активними реагентами) та його референційної прив'язки до реальності з метою встановлення та засвоєння вмонтованої в ньому смислової концепції його продуцентів (активних реагентів). СР у процесі сприйняття розмови комунікантів намагається вивести пряме послівне відображення висловлювань мовців в єдину внутрішню репрезентацію, яка у своїй найбільш повній формі відповідає тому, що ми називаємо розумінням ІІДі. Даний процес навряд чи може бути описаний лише в мовних термінах, так як повинен вмщувати у собі умовиведення, зроблені стороннім реципієнтом на основі нелінгвістичних даних. Звідси, сама по собі дана модель не є ні синтаксичною, ні семантичною репрезентацією [2: 93], а являє собою нову концептуальну сутність, хоча для її відбудови можуть використовуватись як синтаксичні, так і семантичні аспекти отриманих висловлювань [3: 9].

Наведемо приклад, що свідчить про адекватність встановлення стороннім реципієнтом ІІДі в результаті інтерпретації висловлювань активних реагентів (AP1, AP2): *Mr. McDermott "Which elevator is this?" "Number four." So he stepped into the elevator. There were two hotel employers in it talking lively about their daily routine. AP1 "586 – that's old Mr. Wells. We moved him from a corner room a couple of days ago. Somebody else had 586 and raised a fuss." [...] AP2 "What's about 355? Have you served it yet? The manager told you to hurry to 355." CP "It's my room. Would you please make the delivery a bit later, say, in an hour?"* [BS, 306]

Комуніканти AP1 і AP2, які є працівниками готелю, піднімаючись ліфтом, обговорюють замовлення в номери клієнтів. Присутній при розмові чоловік, що проживає в готелі, відіграє роль стороннього реципієнта (СР), оскільки він не бере безпосередньої участі у обговоренні, а займає позицію спостерігача, знаходячись у тому самому ліфті що й працівники готелю. При називанні готельних номерів, комуніканти використовують числівникові засоби номінації, такі як 586-ий, 355-ий. Через деякий час, СР, зрозумівши, що мова йдеться про номер його кімнати, втручається у розмову із проханням (*Would you please*

make the delivery a bit later, say, in an hour?). У цій ситуації об'єктивно-пропозиційне значення висловлення, що формулюється у запитанні про цифри (*What's about 355?*), знаходить адекватну інтерпретацію стороннім реципієнтом як запитання про обслуговування його готельного номера. Отже, інтерпретація стороннім реципієнтом змісту запитання відбулась із врахуванням ним прагматичного контексту взаємодії, в результаті успішно проведених операцій ідентифікації комунікативного контексту і знань стороннім реципієнтом світу, релевантного даній інтерактивній схемі (ідентифікації відповідного фрейму – професійна розмова між працівниками готелю). Інтродуктивний етап комунікативної інтерференції СР, таким чином, імплікуються сегментом комунікативної взаємодії реагентів АР1 та АР2, тобто, рецептивно-інтерпретаційна стратегія стороннього реципієнта (СР) не вербалізується, однак, вона, як інгерентна сутність, існує і стає очевидною лише в момент здійснення ним вербальної інтерференції. Це означає, що когнітивно-семантичні фактори здатні породжувати функціонально-комунікативні фактори, що проявляються через акт вербальної інтерференції СР-та.

Втручання СР-та у інтеракцію виступає як вербальна реакція на його внутрішній стан, його переживання, в яких переважають фактори або емоційного або раціонального характеру, тобто саме по собі втручання є не лише комунікативним але й вольовим актом. Інтерференція актуалізується через наступні прийоми:

а) експліцитно-вербальні прийоми прохання слова (метакомунікативні ходи), ціль яких – пом'якшити або нейтралізувати можливу негативну реакцію співрозмовників на порушення системи чергування мовленнєвих ходів активних реагентів. Вдаючись до таких експліцитних прийомів СР визнає „соціально-етикетну неправомірність своєї комунікативної дії” [4: 34]. До таких експліцитних прийомів взяття слова відносяться метакомунікативні ходи типу *Excuse me for intruding (into your conversation) ...; I'm sorry to interrupt ...; I've just overheard that...; I couldn't help overhearing what you were just saying...* та ін. Наведемо приклади використання стороннім реципієнтом даного прийому: СР *"I overheard a word now and again in your talk with Mme. de Grandlieu," cried the friend of the family, "and it made me anxious to put in a word of my own. – I have won, Mr.le Comte," he added, turning to his opponent.* (АР1) *"I shall throw you ever and go to your niece's assistance."* (АР2) *"See what it is to have an attorney's ears!" exclaimed the Vicomtesse.* [НВГ]

Отже, *метакомунікативний хід* є тактичним засобом здійснення стороннім реципієнтом комунікативної інтерференції, який використовується з метою пом'якшення негативної реакції активних реагентів на втручання.

б) експліцитно-невербальні (кінесичні) прийоми, такі як мімічні засоби (встановлення візуального контакту, жестикуляція), емоційні засоби (напр. усмішка, сміх), які передують вербальному втручанням.

Експліцитно-невербальні прийоми інтерференції СР у комунікативну подію – це втручання у комунікативну інтеракцію, що здійснюється як реакція СР-та на комунікативну подію, яка не знаходить вербального вираження, а представлена позалінгвальним компонентом. Експліцитно-невербальні прийоми інтерференції, водночас є прийомами комунікативного реагування, оскільки виражаючи (навіть у невербальний спосіб) своє відношення до комунікативної події СР тим самим здійснює акт комунікативної інтерференції в цю подію.

Розглянемо приклад, який ілюструє випадок інтерференції СР-та за допомогою експліцитно-невербальних прийомів, а саме, *засобів проксемії та кінесики* – зміною пози та спрямованості погляду: АР1 *"I shall be glad to hear, sir, how you have arrived at the knowledge of my name."* АР2 *"Shall we say, Captain, that I have arrived at it by instinct?"* His face, as he made that reply, alarmed Mrs.Presty (СР). She cast a look at him, partly of entreaty, partly of warning. (експліцитно-невербальна інтерференція за допомогою кінесики) *No effect was produced by the look. He continued in a tone of ironical compliment: АР2 "You must pay a penalty of being a public character. Your marriage is announced in the newspapers."*[...] Mrs.Presty suddenly got up. (експліцитно-невербальна інтерференція за допомогою проксемії) *With an inscrutable face that told no tales, she advanced to the door. [...]. Opening the door she turned round to the two men,* (експліцитно-невербальна інтерференція за допомогою проксемії) *with*

the magnificent impudence of manner. CP "I'm sorry to interrupt this interesting conversation," (вербальна інтерференція) *she said, "but I have stupidly forgotten one of my domestic duties. [...]" [WCE]*

Як бачимо, місіс Престі (*Mrs. Presty*) у даній події знаходиться на позиції спостерігача (CP) розмови між двома чоловіками (AP1, AP2), про що свідчить відсутність мовленнєвих ходів з її боку. Проте, на певному етапі вона втручається у розмову застосовуючи кінесичний засіб – візуальний контакт (*She cast a look at him, partly of entreaty, partly of warning*), спрямовуючи погляд на одного із співрозмовників, згодом кінесичний прийом її інтерференції доповнюється засобом проксемії – зміною пози (*she turned round to the two men with the magnificent impudence of manner*), чим дає зрозуміти співрозмовникам, що їй ця розмова неприємна. І вже після цього CP втручається у розмову, виступивши із відповідним мовленнєвим ходом прохання слова (метакомунікативне висловлення) ("*I'm sorry to interrupt this interesting conversation*"). У даній ситуації експліцитно-невербальний прийом інтерференції передує вербальному втручанням.

Отже, невербальний комунікативний хід є одним із прийомів комунікативного реагування CP-та на комунікативну інтеракцію активних реагентів, який забезпечує його приєднання до мовленнєвого контакту з можливістю подальшого переходу на вербальний рівень спілкування та здійснюється як експліцитно-невербальна реакція на почуте.

Проведений нами кількісний аналіз даних засвідчує, що із 150 розглянутих фрагментів інтеракцій, які є випадками комунікативної інтерференції стороннього реципієнта, у 63 випадках, що складає 42%, експліцитно-невербальні прийоми інтерференції переростали у вербальне реагування, у решті випадків – 87 фрагментах, що складає 58%, його експліцитно-невербальні прийоми інтерференції так і не перейшли на вербальний рівень. Даний факт, на нашу думку, пояснюється несхвальною соціальною установкою на акт втручання у розмову особи, яка не входить до складу співрозмовників та визнанням соціально-етикетної неправомірності такої комунікативної дії.

Досить ілюстративним у плані інтерференції є наступний приклад: "*...But before he [Adolph] could signal the waiter, Earl Wilson of the New York Post came in and spotted us. His round face broke into a smile. AP* "Adolph, AP JeriLee, what are you two cooking up?" "You've got a scoop, AP Earl. I'm putting on JeriLee's new play" AP "What kind of part are you playing this time, JeriLee?"

"*She is not acting in this one, Earl*", Fannon (CP) said. "*She wrote in.*" AP Earl whistled enthusiastically. "*That is a scoop.*" He smiled at me [Jeri Lee]. AP "Did you have any help from your ex?" "*Walter had nothing to do with it,*" Fannon (CP) said quickly." JeriLee was a writer before she was an actress. *She only went into acting because Walter wanted her to do his play*". [HRL, 165]

У даному прикладі до розмови Адольфа (*Adolph*), Ерла Уілсона (*Earl Wilson*) та ДжеріЛі (*JeriLee*) під'єднується ще один присутній – Фаннон (*Fannon*), який знаходиться в кафе в компанії Адольфа, Ерла та ДжеріЛі, отже – перебуває у статусі учасника комунікативної групи, хоча активно спілкуються між собою лише Адольф, ДжеріЛі та Ерл, що видно із номінації адресатності в їх репліках. Мовленнєва поведінка стороннього актанта (*Fannon*), як бачимо, характеризується тим, що він наполегливо намагається не дозволити одному із співрозмовників (*Earl Wilson*) відтіснити себе за межі комунікативної групи і сам дає відповіді на запитання, адресовані не йому, а ДжеріЛі. Таким чином, спостерігається порушення системи переходу мовленнєвих ходів і здійснення CP-том інтерференції на правах мовця.

Висновки та перспективи. Отже, одним із проявів комунікативної природи стороннього реципієнта є когнітивно-комунікативний процес маніпуляції ним у своєму ментальному просторі різними аспектами інформації, отриманої в ході спостереження за розмовою активних реагентів. Цей процес супроводжується інтеракцією ментальних просторів співрозмовників та їх інтеграції у сукупний когнітивно-комунікативний продукт – ПДі, інтерпретація якого CP-том в кінцевому результаті призводить до його мовленнєвого реагування на подію – акту комунікативної інтерференції. Реалізація комунікативної інтерференції здійснюється з ініціативи CP-та з метою саморепрезентації та реалізації

реактивної комунікативної стратегії. Комунікативна інтерференція актуалізується через *експліцитно-вербальні* прийоми (за допомогою метакомунікативних фраз взяття слова) та *експліцитно-невербальні* прийоми, представлені засобами кінесики, проксемиї та емоційними засобами (напр. усмішка, сміх). Експліцитно-невербальні прийоми як правило передують вербальному втручанням.

В перспективі слід проаналізувати залежність використання СР-том експліцитно-вербальних та невербальних прийомів інтерференції від фактору соціального дистанціювання, який поєднує соціальну, психологічну, когнітивну та інтелектуальну дистанцію між ним та співрозмовниками.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Стратегия и тактика речевого поведения / Н. Д. Арутюнова // Прагматические аспекты изучения предложения и текста. – К. : Научная мысль, 1983. – С. 4–11.
2. Бирвиш М. Насколько линейно упорядоченной является языковая обработка? / Манфред Бирвиш // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XXIII : когнитивные аспекты языка / [сост. и вступ. ст. В. В. Петрова и В. И. Герасимова]. – М.: Прогресс, 1988. – С. 93–153.
3. Булатецька Л. І. Інтерпретація предмета думки мовця та умови її комунікативної синтагматики / Л. І. Булатецька // Науковий Вісник ВДУ : романо-германська філологія. – 1997.– № 5. – С. 8–10.
4. Почепцов Г. Г. Слушатель и его роль в актах речевого общения / Г. Г. Почепцов // Языковое общение : единицы и регулятивы : [межвуз. сборн. научн. тр. / редкол. : И. П. Сусов (отв. ред.)]. – Калинин : Калининск. ун-т, 1987. – С. 26–38.
5. Brown G. Discourse Analysis / Gillian Brown, George Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 288 p.
6. Clark H. Hearers and Speech Acts / Herbert H. Clark, Thomas B. Carlson // Language.–1982.–Vol. 58. – № 2.–P. 332–371.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

- BS : Best Sellers / from Reader's Digest Condensed Books. – N.Y. : The Reader's Digest Association. – 1966. – 503 p.
 HBG : Honore de Balzac. Gobseck. Treasures of World Literature, 2001 [Deluxe Edition] CD-ROM : TOB „Мультитрейд”.
 HRL : Robbins H. The Lonely Lady / H. Robbins. – N.Y. : Pocket Books, 1977. – 421 p.
 WCE : Wilkie Collins. The Evil Genius. Treasures of World Literature, 2001 [Deluxe Edition] CD-ROM : TOB „Мультитрейд”.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Воронцова – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри англійської філології Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту імені Тараса Шевченка

Наукові інтереси: лінгвістична прагматика, лінгвокогнітологія.

ДИСКУРС ЯК ЕЛЕМЕНТ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ МЕТАМОВИ

Інна ЛВИЦЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто концепцію дискурсу як лінгвістичного та літературознавчого поняття, як елементу літературознавчої метамови. Кінцева мета цієї розвідки розмежувати лінгвістичне та літературознавче визначення дискурсу та окреслити шляхи їх взаємодії в літературознавстві.

The article dwells on the concept of discourse as a linguistic and literary notion, as the element of the literary meta-language. The ultimate aim of this research is to specify the linguistic and literary definitions of discourse and to define the ways of their interaction.

Визначення поняття "дискурс" являє суттєві складнощі, адже, завдяки історичному розвитку теорії дискурсу, воно опинилося на зіткненні цілого ряду наукових дисциплін, серед яких лінгвістика, антропологія, літературознавство, етнографія, соціологія, соціолінгвістика, філософія, психолінгвістика, когнітивна психологія та ін. Тим не менш, саме завдяки зусиллям різних наук, теорія дискурсу «обросла» силою силенною значень, що дає нам підстави стверджувати про початок формування достатньо самостійної галузі міждисциплінарного знання, що тяжіє до інтеграції з іншими науками [3: 7-10].

Саме міждисциплінарний характер «дискурсу» пояснює надзвичайну увагу науковців різних сфер до нього. Термін "дискурс" виявився полісемантичним та вживався авторами в значеннях практично омонімічних. Але дослідження теорії дискурсу вимагає, в першу чергу, визначення предмета дослідження.

Проаналізувавши визначення поняття «дискурс», помічаємо, що найбільш виразно виокремлюються три основних типи вживання терміну «дискурс» (або три макророзуміння):

- суто лінгвістичне вживання (З. Харріс);
- популярно-публіцистичне вживання (М. Фуко, А. Греймас, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, М. Пешо та ін.);